

DEVASTACIJA MUZEJA HERCEGOVINE MOSTAR (1992-1995)

Sažetak: Muzej Hercegovine u Mostaru je osnovan 1950. godine. Kroz svoje odjele tretira naučno područje arheologije, historije, etnologije i književnosti Hercegovine. Osnivanje je predstavljalo veliki kulturni napredak za Mostar i Hercegovinu.

Tokom ratnih razaranja, u periodu od 1992. do 1995. godine, u Bosni i Hercegovini se masovno uništavalo kulturno naslijeđe. Nestajali su i muzeji, kao i njihove kompletne zbirke. Muzej Hercegovine Mostar je jedan od njih. Ostao je bez centralnog muzejskog objekta koji je bio potpuno devastiran, a i svi drugi objekti sa postavkama i zbirkama su pretrpjeli ogromnu štetu i razaranja. Osim brige, prvenstveno radnika Muzeja, kasnije se uključuje i šira zajednica da se od ratnog vihora spase vrijedni eksponati i zbirke, u čemu se nažalost samo djelimično uspjelo. Kulturno naslijeđe je ciljano uništavano, tj. njegovo uništavanje nije bilo posljedica rata već cilj rata.

Ključne riječi: Muzej Hercegovine, Mostar, rat, devastacija

Muzejsko naslijeđe i internacionalno pravo

Potreba za zaštitom kulturnih dobara postojala je još od vremena njihovog nastajanja. Bosanskohercegovačka kulturna dobra čine dio kulturne baštine cjelokupnog čovječanstva. Brigu za ta dobra smo posebno očekivali i nadali joj se u vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu (1992-95). Kulturno naslijeđe je ciljano uništavano kako nepokretno, tako i pokretno. Osim što je uništeno i oštećeno, kulturno naslijeđe je u Bosni i Hercegovini tokom rata i otuđeno, što je suprotno odredbama internacionalnih pravnih akata. U velikom broju slučajeva agresor se nije pridržavao odredaba internacionalnih pravnih akata.

Porazno je da ni nakon toliko godina poslije rata otuđeno bosanskohercegovačko kulturno naslijeđe nije vraćeno, što je također u suprotnosti sa odredbama internacionalnog pravnog sistema za zaštitu kulturnog naslijeđa.

Zaštita kulturnih dobara utvrđena je internacionalnim i nacionalnim sistemom.

Internationalni pravni sistem iz oblasti zaštite kulturnih dobara nastao je kao posljedica ogromnog stradanja i uništavanja kulturnog naslijeđa u Drugom svjetskom ratu.

Spomenimo tri internacionalne konvencije o zaštiti kulturnog naslijeđa. To su: *Konvencija za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba*, poznata kao Haška konvencija, zatim *Međunarodna povelja o konzervaciji i restauraciji spomenika i područja*, poznata kao Venecijanska iz 1964. godine i tzv. *Nara dokumenta o autentičnosti* donijeta u Nari 1994. godine.

Osnovni akt internacionalnog sistema pravne zaštite kulturnih dobara je *Konvencija za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba* donijeta u Hagu 14. maja 1954. godine, a stupila je na snagu 7. avgusta 1956. godine.¹

Ciljevi Haške konvencije su sadržani u podizanju svih neophodnih mjera za zaštitu kulturnog naslijeđa u vrijeme ratnih okolnosti. Ovlaštenja primjene Haške konvencije data su UNESCO-u.

Odredbe Haške konvencije, kao temeljnog međunarodnog akta, nisu mogle odgovoriti svim zahtjevima bestijalnog uništavanja kulturnog naslijeđa u ratnim okolnostima. U brojnim slučajevima usljed ratnih sukoba odredbe Haške konvencije i drugih međunarodnih internacionalnih pravnih akata nisu poštivane, čak ni od potpisnika, što je dovodilo do stradanja vrijednog kulturnog naslijeđa kao djela kulturne baštine.

Kako bi se sistem zaštite kulturnih dobara u ratnim okolnostima poboljšao i kulturna dobra učinila izvjesnim, vršene su dopune postojećeg internacionalnog sistema zaštite kulturnog naslijeđa. Tako je u Parizu 1970. godine donesena Konvencija o mjerama za zabranu i sprečavanje nedozvoljenog uvoza i prenosa svojine kulturnih dobara, kojom su utvrđene obaveze država članica, koje se odnose na poduzimanje svih neophodnih mjera na planu sprečavanja nezakonitog uvoza i izvoza kulturnih dobara u toku rata.

Drugi važan međunarodni pravni akt je Konvencija o zaštiti svjetske kulturne baštine, donesena u Parizu 1972. godine. Ovom konvencijom

1 Šabotić 2013, 185

tretirana su pitanja zaštite kulturnih i prirodnih dobara koja imaju izuzetnu vrijednost.

Navedene odluke bile su nada i želja, garancija s kojom je Bosna i Hercegovina dočekala rat, nadajući se da neće biti srušeni njeni spomenici, njeno kulturno naslijeđe.

Posebnu važnost ima tzv. Drugi protokol donesen 26. marta 1999. godine kao dodatak Haškoj konvenciji, a koji je stupio na snagu 9. marta 2004. godine. Ovim protokolom bliže je utvrđena dodatna zaštita kulturnih dobara u vrijeme ratnih sukoba, uslovi za donošenje posebne zaštite, zabrana korištenja kulturnih dobara u vojne svrhe, te pojačana zaštita korištenja. Generalni cilj donesenog protokola, jeste poboljšanje zaštite kulturnog naslijeđa u vrijeme ratnih sukoba.²

Odredbe Haške konvencije i drugih internacionalnih pravnih i društvenih akata u brojnim slučajevima su kršene od strane učesnika u ratnim sukobima, pri čemu je dolazilo do stradanja vrijednog kulturnog naslijeđa.

Bosna i Hercegovina je 02.06.1993. godine primljena u članstvo UNESCO-a, a Vlada Republike Bosne i Hercegovine je već 15.06.1993 uputila zahtjev UNESCO-u i Vijeću sigurnosti UN da poduzmu mjere zaštite kulturnih i historijskih spomenika od razaranja, krađe ili propadanja i da bude uspostavljena misija UNESCO-a koja će, posebno na okupiranim područjima, osigurati provođenje Haške konvencije (SFRJ je bila potpisnica konvencije, R BiH je automatski preuzela konvenciju odlukom Parlamenta BiH).³

Sa stanovišta nacionalnog bosanskohercegovačkog sistema, o važnosti rada javne ustanove Muzej Hercegovine Mostar i njene uloge u zaštiti vrijednih zbirki u muzeju, svojevrsna potvrda u ratnim okolnostima je odluka Predsjedništva RBiH koja je donesena na prijedlog Vlade RBiH. Donesena je Uredba sa zakonskom snagom o muzejskoj djelatnosti objavljena

2 Šabotić 2013, 185. Pored internacionalnih pravnih akata u sistemu zaštite kulturnih dobara na internacionalnom nivou, bitnu važnost imaju i internacionalni društveni akti, a posebno preporuke koje je donijela Generalna skupština UNESCO-a. Pored velikog broja donesenih preporuka, posebnu važnost imaju slijedeće:

- Preporuka o mjerama za zabranu i sprečavanje nesmetanog uvoza, izvoza i prijenosa svojina na kulturnim dobrima (Pariz, 1964)
- Preporuka o zaštiti spomenika kulture ugroženih i izvođenjem javnih i privatnih radova (Pariz, 1968.)
- Preporuka o zaštiti i nacionalnom planu kulturnog i prirodnog naslijeđa (Pariz, 1972)
- Preporuka o međunarodnoj razmjeni kulturnih dobara (Najrobi 1976)
- Preporuka o zaštiti pokretnih kulturnih dobara (Pariz 1978)

3 Hadžimuhamedović 2015, 76.

u Službenom listu RBiH (br. 13, juni 1993), gdje se, između ostalog, kaže da: „Za vrijeme ratnog stanja Skupština Republike Bosne i Hercegovine zadržava prava i obaveze osnivača prema Muzeju Bosanske Krajine Banja Luka, Muzeju Hercegovine Mostar, Regionalnom muzeju Doboj i Muzeju istočne Bosne Tuzla“.

Stanje Muzeja Hercegovine pred rat 1992-95

Muzej je prije rata imao osam objekata i dobro opremljenu preparatorsku radionicu, te fotolaboratorij. Svi su muzejski objekti bili smješteni oko Starog mosta: Čejvan-ćehajina džamija i medresa, lapidarij, depo uz mesdžid na Starom mostu, zatim Ćorovića kuća, konzervatorsko-preparatorska radionica u dvorištu Grkovića kuće, kuća Gojka Vukovića i kuća Džemala Bijedića.

Odjel Muzeja Hercegovine, Muzej revolucije i upravni dio sa bibliotekom bio je lociran u zdanju nekadašnje Čejvan-ćehajine medrese i džamije u kojoj se nalazila stalna izložbena postavka “Prošlost Mostara” koja je predstavljala kombinovanu historijsku, arheološku i etnološku postavku. Izložba je prikazivala razvoj Mostara od najstarijih vremena, tj. neolita, pa do austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini 1878. godine.

Zgrada Muzeja Hercegovine iz 1961. godine

U prostoru Čejvan-ćehajine džamije se nalazila i poznata maketa starog dijela Mostara. Ona je izmještena u mesdžid na Starom mostu da bi 1993. godine bila uništena kada i most.

Etnološka postavka Muzeja Hercegovine, Čejvan-čehajina medresa i džamija

Od pomoćnog prostora Muzej je imao fotolaboratoriju, preparatorsku radionicu, arheološki depo, etnografski depo i depo NOB-a.

Muzej je također imao i uređeni park koji je predstavljao arheološki lapidarij, gdje su bili smješteni teži arheološki spomenici, stećci, bašluci, sarkofazi, nadgrobnne ploče, stele, miljokazi, i dr.

Muzej je u svom sastavu tada imao stručnu i naučnu biblioteku koja je po inventurnim knjigama početkom 1992. imala 6293 knjige, monografije i 86 naslova periodike, uglavnom stručnih muzejskih publikacija.

Odjeljenje književnosti (kuća Ćorovića na Luci-Mostar)

U kući Svetozara Ćorovića bila je Spomen-soba književnika Alekse Šantića pod imenom "Život i rad Alekse Šantića", gdje je kroz fotografije i druge predmete prikazan cjelovit književni rad ovog pisca. Također, tu je bila Spomen-soba Svetozara Ćorovića u koj je uređena putem očuvanog i rekonstruisanog namještaja i inventara uređena.

Odjeljenje književnosti Muzeja Hercegovine – Spomen-kuća Svetozara Ćorovića 1988. godina

Jedan dio u kući činila je postavka “Štamparsko-izdavačka djelatnost Mostara od 1872-1941.” gdje je prikazan rad pet mostarskih štamparija i to: don Frane Miličevića, Prva srpska štamparija Vladimira Radovića, zatim štamparija “Narod”, Muslimanska štamparija Muhameda Bekira Kalajdzića, Štamparsko književni zavod Paher Kisić i Štamparija Trifka Dudića koja je radila u Trebinju. U jednom dijelu kuće prikazan je život i rad Hamze Hume, tj. izložba koja je predstavljala cjelovit književni opus ovoga pisca. U Spomen-sobi Svetozara Ćorovića bila je numizmatička zbirka kao i originalni rukopisi.

Kuća Džemala Bijedića je prije rata u svom sastavu imala 12 hiljada muzejskih jedinica. Otvorena je 1981. godine u znak trajnog obilježavanja životnog puta Džemala Bijedića, premijera socijalističke Jugoslavije u dva mandata, ličnosti čija politička biografija je u isto vrijeme i presjek historijskih i političkih zbivanja u Mostaru i regiji Hercegovini.

Stalna postavka u kući Džemala Bijedića

Spomen-kuća Gojka Vuković

Dana 29. novembra 1984. godine, također kao dependans Muzeja, otvorena je kuća Gojka Vukovića u kojoj je postavljena stalna izložba pod nazivom “Gojko Vuković - život i revolucionarni rad”. Izložbu je sačinjavalo 260 eksponata koji su uništeni u ratu.

Muzejske zbirke u ratnim uslovima

U Mostaru koji je u ratnom vremenu doživio urbicid od navedenih 8 objekata u funkciji Muzeja Hercegovine Mostar svi su pretrpjeli ogromnu devastaciju, a samo je ostala nesrušena Spomen-kuća Džemala Bijedića. Međutim, kuća je opljačkana, a najtežu sudbinu doživjela je Zbirka Džemala Bijedića. Ukradene ili uništene su: zbirka umjetničkih slika, svi trofeji, odlikovanja, medalje, albumi sa fotografijama i predmeti lične svojine, spomen-knjige, inventurne knjige, itd.⁴

Sa stanovišta drugih vrijednih muzejskih zbirki Muzeja Hercegovine koje su formirane sa prostora cijele regije Hercegovine, utvrđeno je da su pojedine potpuno nestale kao npr. numizmatika, nakit, trofejno oružje, vrijedniji eksponati etnografske zbirke, tj. sve ono što je imalo veću vrijednost. Posebno bolna je bila krađa inventurnih knjiga koje su predstavljale višedecenijski muzejski i dokumentacioni rad u Muzeju. Uzrok tome su svakako burna ratna dešavanja u Mostaru gdje je pružan otpor dvostrukoj agresiji.

Uništena zgrada Muzeja Hercegovine Mostar iz 1993. godine (fotostudio Hadžić)

Početkom rata, tačnije aprila 1992. godine, dolazi do blokiranja Mostara od snaga Jugoslovenske narodne armije i rezervista iz Srbije i Crne Gore što uslovljava napuštanje prostora istočnog dijela grada, gdje su bili muzejski prostori.

Kasnije, nakon 4 mjeseca, grad se oslobađa, tačnije od juna 1992. Tada su muzejski radnici uz pomoć Civilne zaštite Mostar ostatke muzejskih

⁴ Hodžić 2001, 45.

ekspozata prenijeli i deponovali u jedan od odjela Muzeja, odnosno Spomenkuću Džemala Bijedića.

U to vrijeme formira se u gradu Mostaru i Muzej Herceg-Bosne na tzv. desnoj strani Mostara, najviše od muzejske građe Muzeja Hercegovine Mostar.

Nakon brutalne agresije i urbicida u periodu maj-decembar 1993. godine, jedan manji dio građe je spašen, a odnosi se na arheološke predmete, etnološke-nošnju, dio zbirke Alekse Šantića i Hamze Hume u manjem obimu, dio bibliotečke građe (knjige, stari časopisi, periodika, fotozbirke). Radnici su time pokazali svijetli primjer ispunjenja i poštovanja kodeksa muzejske djelatnosti i potvrdu donesenih evropskih rezolucija.

Stanje zbirki poslije rata

Od marta mjeseca 1994. godine Muzej pokreće rad. Radnici na čelu sa direktorom Sabitom Hodžićem počinju intenzivnije djelovati na sređivanju i tretmanu spašenih muzealija.

Granatirana centralna zgrada Muzeja Hercegovine iz 1993 godine (fotostudio Hadžić)

U ovom vremenu Muzej se fokusirao na tri zadatka:

- dovesti zgradu i postojeći korišteni prostor u stanje očuvanja muzejskih eksponata i onemogućavanje od daljeg propadanja;
- formiranje Komisije za popis muzealija;
- otkup muzealija.

Otkup muzealija

U godišnjim izvještajima ustanove Muzeja se navodi da je otkupljeno kvalitetom i kvantitetom više predmeta nego je zatečeno. Otkup muzealija je bio promišljena aktivnost vodstva Muzeja, jer je rezultirao vraćanjem i otkupom mnogih muzejskih predmeta koji su bili otuđeni od Muzeja, od drugih institucija i građana, a predmeti su bili u preprodaji na ulici. Osim Muzeja u kupovini, i vjerovatno preprodaji, eksponata isticali su se i kolekcionari, posebno kolekcionari vojnici iz vojne misije SFOR-a, tada prisutne u Mostaru i drugi.

Neadekvatan muzejski prostor

Tokom perioda 1994-1998. godine traženo je i moguće rješenje budućeg muzejskog prostora. Osnovni problem muzejskih institucija u Bosni i Hercegovini u to vrijeme, pa time i Muzeja Hercegovine Mostar, je bio problem muzejskog prostora, posebno prostora za depoe i konzervatorske radionice zbog teške devastacije objekata u ratu.

Muzej je često davao konkretne prijedloge vezano za prostor Muzeja koji bi trebao imati: izložbeni prostor za stalnu postavku i privremene izložbe, depo za sistematske zbirke, radionice za održavanje, restauriranje, prepariranje i konzerviranje muzejskog materijala, prostorije za održavanje predavanja grupama posjetilaca, radne prostorije za stručne i druge službe i stručnu biblioteku.

Nedostatak odgovarajućeg prostora uticao je i na stanje samih muzealija, prvenstveno, nemogućnost sređivanja zbirki, čime je najviše bile ugrožena etnografska zbirka. Ovo je bila i glavna preporuka analize ekspertne grupe koju su sačinjavali Astrida Bugarski, muzejski savjetnik, i Jasna Šišić, viši preparator, stručnjaci Zemaljskog muzeja Sarajevo koji su poslan na inicijativu dr. Kolina Kajzera i dr. Marijan Venzel. Uz naveden preporuke, predložene su još neke mjere u Izvještaju pod naslovom „Sanacioni program Muzeja Hercegovine“. Kadrovska situacija Muzeja je također bila neodgovarajuća jer nije bilo kustosa, preparatora, bibliotekara i fotografa, najviše zbog odlaska van Bosne i Hercegovine.⁵

Poznato je da različiti materijali kao što su tekstil, drvo, metal, kamen, keramika, staklo, zahtijevaju različite uslove u kojima ih je potrebno čuvati, a samim tim potrebno je organizirati zonirane depoe. Osim depoa, potrebno je bilo osposobiti i adekvatan prostor za konzervatorsku radionicu u kojoj bi se mogli obavljati manji ili veći konzervatorski zahvati.

5 Hodžić 2001, 45.

Obzirom na broj eksponata i prostore koje je Muzej imao prije rata, može se zaključiti da je poslije rata Muzej bio u skućenom i neadekvatnom prostoru.

O problemu sa prostorom svoje mišljenje dala je i grupa eksperata BHHR-a (Bosnia-Herzegovina Heritage Rescue - Sarajevo Office of BHHR) na čelu sa dr. Marijanom Vencel, direktorica BHHR London, i mr. Robertom Child, BHHR-a ekspert za slikarstvo, koji su u okviru manifestacije Dani zaštite kulturnog naslijeđa Bosne i Hercegovine (monitoring program), 2. i 3. oktobra 1998. godine posjetili Muzej Hercegovine Mostar s ciljem upoznavanja sa stanjem zbirke i lokacije Muzeja Hercegovine. Gosti su istakli da Muzej mora biti smješten u starom jezgru grada, u blizini Starog mosta, te su predložili zgradu Više djevojačke škole na uglu Kalhanske i Maršala Tita ulice.⁶

Zgrada Više djevojačke škole je dovršena 1903. godine, površine 6500 m² sa prizemljem, dva sprata, podrumom i visokim potkrovljem. Ovaj objekat zadovoljavao je sve uslove Muzeja kao odjeljenja iz područja nauke i umjetnosti na spratovima, a u prizemlju bi bila locirana galerija i kabineti, dok bi podrumski i potkrovní prostori bili za inventar, biblioteku, hemeroteku i sobe stručnog osoblja. U dvorištu omeđenim istočnim i južnim pročeljem zgrade mogla se formirati stalna postavka skulptura i spomenika kulturne baštine. Time bi Muzej obuhvatio sva stara zdanja i spomenike kulture. Sve bi bilo pod kišobranom Muzeja.

Osim Djevojačke škole, Muzej je kasnije predlagao da mu se dodjeli podrum kuće Jove Vujinovića koja je odmah uz muzejsku kuću Džemala Bijedića, a od 1975. pripada Dječijem domu, te Muzičku školu na Musali u centru grada.

To su bile želje, ali i preporuka stručnih ljudi iz ove oblasti. 1995 godine je pronađen privremeni alternativni prostor za smještaj muzejskih zbirki u bivšoj zgradi Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode Mostar, kod Šantića parka, koja je bila devastirana, ali i djelimično korištena. Muzej se smjestio u nekoliko prostorija na spratu zgrade, radeći na popravci porušenog krova i ostalih prostorija, pokušavajući osigurati najminimalnije uslove za očuvanje muzealija. Pomoć su pružili Ratno predsjedništvo Grada Mostara, Ured EU, Islamski kulturni centar Mostar, te Okrug Mostar.

Odjel književnosti Muzeja Hercegovine Mostar - zgrada kuće Svetozara Ćorovića je renovirana sredstvima Švicarske ambasade i Gradske uprave Mostar. Sredstvima Američke ambasade urađena je i ugradnja vitrina za stalne postavke i Spomen-sobu Alekse Šantića.

6 Arhiva Muzeja Hercegovine, Izvještaj o radu za 1998. godinu.

Bosanskohercegovačko iskustvo u poslijeratnom razdoblju, a time i status kulturnog naslijeđa u Mostaru ogleda se u prisustva određenih opasnosti kao što su:

- propadanje spomenika uslijed vremenskih neprilika, napuštenosti i zapuštenosti,
- diskriminatorskom odnosu u procesu utvrđivanja prioriteta koje je zasnovano na politici vlasti, pogrešnom stručnom pristupu zaštite muzejskih predmeta, upotrebi neodgovarajućih materijala i metoda u zaštiti,
- niskom nivou javne svijesti o značaju kulturnog i graditeljskog naslijeđa te posebno namjernom i pogrešnom interpretiranju baštine o tome ko je, kako, i iz kojih razloga uništio tu baštinu i tzv. svrstavanju baštine u određenu nacionalnu grupu,
- pritisku kapitala gdje se baština prilagođava savremenim potrebama,
- sporom provođenju projekata i nedostatku finansijskih sredstava,
- provođenju arheoloških istraživanja bez pratećeg osiguranja lokaliteta, radova konzervacije i bez objavljivanja rezultata istraživanja, itd.

Stanje pojedinih zbirki nakon rata

Umjetnička zbirka

U jednom od svojih izvještaja iz 1998. godine direktor Muzeja Sabit Hodžić navodi da mali, tj. nikakav prostor u kojem su smještene slike, je prenatrpan što je dovelo do oštećenja baroknih štukaturnih ramova. Pošto se radi o izuzetno vrijednom likovnom dokumentarnom fondu za hercegovačko kulturno podneblje (portreti uglednih ličnosti Mostara, kao i slike pejzaža i prirode), neophodna je intervencija, tj. zahvat.

Pošto su fondovi od izuzetnog značaja za kulturno naslijeđe Bosne i Hercegovine, direktor urgentno želi animirati društvene strukture u smislu hitnog iznalaženja sredstava i pomoći kolektivu Muzeja u sanaciji muzejskih eksponata.

Najvrjedniji i najskuplji fundus Muzeja Hercegovine sačuvan nakon rata čine neke umjetničke slike i luksuzni ukrasni predmeti, zlatna venecijanska ogledala, koja su bila relativno oštećena. Prisutna su bila fizička oštećenja slika nastala namjernim zasijecanjem i paranjem, pod utjecajem ratnih desjstava ili

kao posljedica kontinuiranog propadanja, što se odražava na uvrtnje slikane površine, odljepljivanje boje i općem ljuštenju slike. Tragovi tih procesa nalazili su se i oko slika.

Etnografska zbirka

O eksponatima etnografske zbirke-narodne nošnje, kao i vezenina (vezeni predmeti) piše da su u fazi propadanja. Bosanski vuneni ćilimi ručnog tkanja, koji su od izuzetnog značaja za folklor Bosne i Hercegovine jer se više ne proizvode, u fazi su propadanja. Kiselinski procesi nastali utjecajem vlage su otapanje boja i zamućivanje motiva.

Zbirke primijenjene plastične duborezbe i duboreza, pod direktnim je utjecajem crvotočnih dasaka u fazi raspadanja. Radi se o autohtonom bosanskohercegovačkom stilizovanom orijentalnom motivu koloriranom u etnografskoj paleti podneblja iz kojeg potiče. Mnoge dobro očuvane škrinje-sehare, prikupljene u velikom broju, pohranjene su neselektivno sa predmetima na kojima je vidljivo djelovanje buba.⁷

Po izvještaju konzervatora Zemaljskog muzeja BiH izvršen je pregled i fotografisanje zbirke koju sačinjavaju eksponati od drveta sa željeznim elementima i tekstil i to: čekrk, tronožac, kace, grebeni i gargaše, preslice, lopar, sito, havan, tendžere, peškuni, drvene vodovodne cijevi, itd. Zatim predmeti iz gradske sobe: sećija, sehare, ćilim, peškuni... Na tekstilnim predmetima koji sačinjavaju gradsku sobu vidljivo je prisustvo insekata. Na sećiji, jastucima i ćilimu su prisutne rupice, te se svakodnevno javljaju nove (posebno na sećiji).

U prostoriji za predavanja Muzeja Hercegovine nalazi se i klavir koji je također potrebno konzervirati i restaurirati. Klavir koji je izložen je stabilan, ali su prisutna površinska oštećenja, ogrebotine, ljuštenje furnira, nečistoće.

Predmeti koji su uglavnom zastupljeni u izložbenim prostorima (napravljeni su od drveta sa željeznim elementima) pripadaju zbirkama pokućstva, zanata, privrede, itd. Dio izložbe je smješten u drvenu, staklom zatvorenu vitrinu, te u svakoj polici se nalazi više predmeta. Neki predmeti stoje slobodni u prostoriji, ili uramljeni u drveni ram sa staklom. Na vrhu police slobodni stoje izloženi metalni predmeti (tendžere i lonci).

Po izvještaju konzervatora Zemaljskog muzeja BiH znatan dio etnografskih predmeta se nalazi u veoma lošem stanju. Usljed utjecaja

7 Hodžić 1998, 257-262

atmosferalija (prašina, čađ, vlaga), te nametnika (gljivica, plijesni, crvotočina), predmeti su poprilično oštećeni, što je vidljivo gotovo na svim eksponatima. Na eksponatima od drveta mjestimično se jasno može uočiti aktivna crvotočina u vidu bijelog praha i mnoštva rupica koje je izdubio drvni crv, ostavljajući larve u drvnom mesu. Također, usljed djelovanja nepovoljnih atmosferskih uslova, na pojedinim predmetima uočljiva je i pojava gljivice plijesni (zbog temperature i vlage) kao i gubljenje i ljuštenje boje. Krhkost materijala prouzročila je fizička oštećenja kao što su lomnost, iskrivljavanje, habanje, eroziju itd. Vrlo je važno napomenuti kako često svi navedeni faktori rade u kombinaciji, te se tim prije tretman javlja kao imperativ.

Tretman etnografskih predmeta

Sa konzervatorima Zemaljskog muzeja BiH urađen je tretman etnografskih predmeta.⁸ Sve predmete neophodno je bilo izmjestiti u karantin sobu, kako crvotočina ne bi prešla na one koji su zdravi i neinficirani. Nakon toga je bilo potrebno uraditi razvrstavanje po stepenu oštećenja, te izvršiti tretman fizičkog zaleđivanja za predmete koji mogu stati u škrinju (zamrzivač). Za one za koje to nije moguće, dezinsekcija je rađena na licu mjesta (injektiranjem). To se, prije svega, odnosi na veće i kabastije primjerke.

Nakon dezinsekcije urađeni su kompletni preparatorski procesi (vakumiranje, pranje, čišćenje itd), a potom je izvršeno konzerviranje eksponata

⁸ Prvu konzervaciju etnografke zbirke Muzeja Hercegovine Mostar radile su konzervatorica mr. Azra Bečević Šarenkapa iz Zemaljskog muzeja BiH i konzervatorica Muzeja Hercegovine Madžida Smajkić. Kasnije u pripremi odjela Interpretacijski centar Mostar uključena je Svjetlana Bajić iz Zemaljskog muzeja BiH, a posljednjih godina konzervatorica Lejla Bajramović također iz Zemaljskog muzeja BiH.

(konsolidacija, stabilizacija konstrukcije, mastik). U prvoj fazi predmeti su bili tretirani u procesu fizičkog zaleđivanja na -30 stepeni Celzija u periodu od 15 dana. Ovaj tretman trebao je da uništi nametnike koji su boravili u drvetu, pa je u tom smislu izvršena pomenuta dezinsekcija.

U drugoj fazi predmeti su nakon aklimatizacije detaljno očišćeni, vakumirani i tako pripremljeni za daljnju obradu. U trećoj fazi predmeti su trebali biti konzervirani na adekvatan način, koristeći prirodne preparate, koji ne bi svojom agresivnošću naškodili predmetu, a bit će zaštićeni na duži period. U ovoj fazi tretman traje malo duže, jer iziskuje duže sušenje, a ponegdje i ponavljanje procesa.

Predmeti su većim dijelom prebačen u radionice Zemaljskog muzeja BiH. Čitav proces je praćen fotografijama, dokumentima, te detaljnim izvještajem.

Tretman fotografske zbirke

S obzirom na izrazitu osjetljivost fotografske građe, pružena joj je posebna njega. Kako bi se ona što kvalitetnije očuvala, svakoj fotografiji ovisno o svojstvima njenog fotomaterijala prilagođen je način i uvjeti njenog arhiviranja. Posebno je obraćena pažnja na klimatske uvjete, zrak i svjetlost. Kad se zadovolje propisana pravila, moguće je izbjeći oštećenja te ujedno produljiti trajnost arhivske građe. Osim elemenata prostora, važno je pravilno znati rukovati s fotografskim materijalom. Svako rukovanje s fotografskom građom također zahtijeva očišćeni i dovoljno velik radni prostor, obavezno pranje ruku te nanošenje pamučnih rukavica prije izravnog dodira. Zaključno treba naglasiti da je fotografija vrlo specifičan dio arhivske građe upravo zato što ih je velik broj, a svaka zahtijeva različite uvjete. Potvrđeno je da je potrebno posebno znanje i iskustvo za rad s fotografskom građom te da ima još puno prostora za usavršavanje tehnika njezinog arhiviranja i konzerviranja kako bi se mogle očuvati duži niz godina za buduće generacije.

Arheološka zbirka

U arheološkom dijelu mnogi su spomenici i arheološki nalazi pretrpjeli ozbiljne posljedice rata. Muzejski depoi u ratu su bili uništeni, a predmeti su bili u veoma lošem stanju. U lošem i zapuštenom stanju nakon rata bio je i spomenik Muzeja Hercegovine Mostar Cimska bazilika koji nije imao nikakav

tretman tokom rata, a bespravna gradnja je zatvorila adekvatan pristup spomeniku. Aktivnosti koje su uslijedile kasnije od strane Muzeja i Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika BiH su rezultirale da se spomenik već 1998. godine proglasi nacionalnim spomenikom BiH. Također, nedostatak velikog broja dokumentacije je otežavao proces saniranja štete. Sa obnavljanjem Arheološkog odjela krenulo se sa spašavanjem zbirke Muzeja te prikupljanjem i selektiranjem sačuvanog manjeg dijela dokumentacije.

Rimska ara -išarana i oštećena

Posebna pažnja je posvećena čuvanju i zaštiti predmeta iz zbirke te aktivnostima vezane za preventivnu konzervaciju. Zapravo, ovi poslovi postavljeni su kao prioritetni s obzirom da je trebalo što prije sanirati velike ratne štete te što prije doći do saznanja sa kolikom se arheološkom građom raspolaže. Radilo se o veoma obimnom poslu pa se aktivnosti na tom polju i dalje sprovode.

Kasnoantički sarkofag iz Arheološke zbirke Muzeja Hercegovine Mostar

Tretman Arheologija

Aktivnosti zaštite naslijeđa se nastavljaju i u postratnom periodu. U sklopu redovnih poslova zaštite baštine izdvajamo projekte konzervatorsko-restauratorske zaštite Arheološke zbirke, tj. kamenih spomenika iz srednjeg vijeka i antičkog perioda koji se nalaze u lapidariju Muzeja ispred Centra za kulturu Mostar. Radove su izvršili konzervatori i restauratori iz Odjeljenja za konzervaciju i restauraciju Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine.

Dislocirani su i spomenici Muzeja koji nisu bili tada smješteni u lapidariju Muzeja. U cilju zaštite kulturne baštine Muzej Hercegovine organizovao je 22.4.2017. godine prenos spomenika sa lokacije Šantića parka na lokaciju novog lapidarija ispred Centra za kulturu u Mostaru. Bila je to zahtjevna i složena operacija prenosa rimskih spomenika te kasnoantičkog sarkofaga sa poklopcem. Prenos je ostvaren u potpunosti uspješno. Time su sačuvani spomenici od daljeg propadanja.

Prebacivanje sarkofaga iz Šantićeva parka pred Centar za kulturu

Nakon toga trebalo je spomenike staviti u funkciju i kvalitetno predstaviti široj publici. Tome se pristupilo vrlo ozbiljno pa je pokrenuta akcija konzervatorsko-restauratorskih radova na njima, kako na premještenim spomenicima iz Šantića parka tako i na stećcima Muzeja Hercegovine koje su ranije bili smješteni ispred Centra za kulturu u Mostaru. Urađena je prva faza konzervatorsko-restauratorskih radova na kamenim spomenicima iz antičkog, kasnoantičkog i perioda srednjeg vijeka. Radove su izvršili konzervatori i restauratori sa Odjeljenja za konzervaciju i restauraciju Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu pod vodstvom načelnika Odjeljenja za konzervaciju i restauraciju mr. Esada Veskovića.

U sklopu redovnih poslova zaštite baštine izdvajamo projekte konzervatorsko-restauratorske zaštite Arheološke zbirke, tj. kamenih spomenika iz srednjeg vijeka i antičkog perioda koji se nalaze ispred Centra za kulturu Mostar.

Uslovi za održavanje povjerenih predmeta u najboljem stanju i što je duže moguće je svakodnevni posao muzeja i radnici mu prilaze s posebnom pažnjom.

Radovi na deset stećaka su izvedeni po pozivu Muzeja Hercegovine iz Mostara, i u ovoj fazi je obuhvaćeno slijedeće:

- pranje i čišćenje spomenika od nečistoća i biougroženja,
- uklanjanje grafita sa četiri spomenika,
- plombiranje pukotina i drugih oštećenja na kamenim površinama.

Pranje i čišćenje stećka u postavci ispred Centra za kulturu Mostar

U drugoj fazi konzervatorsko - restauratorskih radova potrebno je napraviti plombiranje manjih pukotina i oštećenja koja u prvoj fazi nisu sanirana (manje urgentna oštećenja), intervenisati na velikom oštećenju sarkofaga (zatvaranje šupljine), ponovno pranje spomenika i nanošenje površinske zaštite.

Nakon završene druge faze bit će dostavljen izvještaj o izvršenim konzervatorsko - restauratorskim radovima sa fotodokumentacijom.

Kao stalne aktivnosti Arheološkog odjela intenzivirala se zaštita spomenika i to prvenstveno njihova preventivna zaštita koja je bila, kao što smo rekli, od primarne važnosti. Nažalost, i ona je često u nekim segmentima uvjetovana materijalnim sredstvima kao što je slučaj sa mnogim drugim projektima.

U sklopu tih aktivnosti se radilo na naučnoj obradi spomenika i traganjem za dokumentima i drugim arheološkim ostacima dijelom sačuvanim nakon rata u Muzeju Hercegovine. Od velike koristi su bili preostali dijelovi dokumentacije i preostale stare inventarne knjige u kojima su se mogli naći korisni podaci. Također, pretraživali su se stari tekstovi i radovi koji su objavljivani u mnogim stručnim časopisima, a odnose se na prijašnja istraživanja muzejske zbirke u namjeri da se mnogi predmeti prepoznaju i tačno klasificiraju.

Zaključak

Muzej Hercegovine Mostar kao vrlo važna institucija kulture tokom urbicida u gradu Mostaru doživjela je veliku devastaciju kako svojih objekata tako i svojih bogatih zbirki. Također je jedan veći dio zbirki i ukraden, a svijetli primjer je borba radnika muzeja i civilne zaštite da se u ratnom vrtlogu zbirke spase od požara u ratnom granatiranju.

Nakon smirivanja ratnih dejstava, Muzej odmah počinje rad na prikupljanju i sanaciji rasutog. Sljedeća aktivnost je bila utvrđivanje stanja u Muzeju koje su radile meritorne komisije iz muzejske struke sa konkretnim prijedlozima o adekvatnim prostorima u koje muzejsku građu treba smjestiti, koji tretman uraditi od strane konzervatora, i sl. Doprinos obnovi zbirki je otkup novih muzealija ponuđenih u uništenom i devastiranom gradu. Sređivanje materijala traje i danas.

Devastacija je imala i ideološku pozadinu na način da uništavanje grada je bio cilj, a ne posljedica rata i rušenja. Rušena je pluralna sadržina naše bosanskohercegovačke kulture koja se svojim različitostima nadopunjuje, a ne isključuje.

DEVASTATION OF THE MUSEUM OF HERZEGOVINA MOSTAR (1992-1995)

SUMMARY

The Museum of Herzegovina in Mostar was founded in 1950. Through its departments, it treats the scientific field of archeology, history, ethnology and literature of Herzegovina. The establishment represented a great cultural progress for Mostar and Herzegovina.

During the destruction of war, in the period from 1992 to 1995, cultural heritage was massively destroyed in Bosnia and Herzegovina. Museums were also disappearing, as well as their complete collections. The Museum of Herzegovina Mostar is one of them. It was left without the central museum object, which was completely devastated, and all other objects with settings and collections suffered enormous damage and destruction. In addition to the concern, primarily of Museum workers, the wider community later became involved in saving valuable exhibits and collections from the whirlwind of war, which unfortunately only partially succeeded.

Cultural heritage is targeted for destruction, i.e. its destruction was not a consequence of the war but the goal of the war.

Keywords: Museum of Herzegovina, Mostar, war, devastation

Literatura:

- Izet Šabotić. Zbornik, Internacionalna konferencija BAM 2011, Evropske smjernice za saradnju biblioteka, arhiva i muzeja, Sarajevo, Mostar 7. i 8. 10. 2011. godine;
- Sabit Hodžić „Ugrožene umjetnine“ Časopis Most, godina 26, januar 2001, broj 134 (45)
- Sabit Hodžić „Muzej Hercegovine -osnivanje, rad, stradanje, perspektive razvoja“, Časopis „Hercegovina“ broj 10, 1998. godina str 257-262.
- Novine Sloboda 1950, str 5-6
- Amra Hadžimuhamedović, „Nasljeđe, rat i mir“- Univerzitet Sarajevo, 2015. godina
- Monografija „70 godina Muzeja Hercegovine Mostar, 1950 - 2020“, Mostar, 2023, urednice Elma Marić, Indira Gaštan-Bešo

